

**NUTQ MADANIYATI VA MUTOLAA SAN'ATI O'QUV
QO'LLANMASINI BRAYL YOZUVIGA O'GIRISH**

MUSURMONOVA IRODA BURIBEKOVNA

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

SHAROF RASHIDOV NOMIDAGI

SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

MAGISTRANTI

ANNOTATSIYA: *Ushbu tezisda “Nutq madaniyati va mutolaa san’ati” o‘quv qo‘llanmasining ko‘zi ojiz o‘quvchilar uchun moslashtirilgan Brayl yozuvi variantini yaratish bo‘yicha amaliy yondashuvlar yoritilgan. Tadqiqotda Brayl tizimining lingvistik va texnologik asoslari tahlil qilinib, nutq madaniyatini rivojlantirish hamda mutolaaga bo‘lgan qiziqishni oshirish yo‘llari ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, maxsus ehtiyojli o‘quvchilar uchun axborotga teng huquqli kirish imkoniyatlarini ta’minlash masalalariga ham e’tibor qaratilgan. Ish yakunida Brayl yozuviga asoslangan namunaviy bo‘limlar ishlab chiqildi.*

Kalit so‘zlar: *nutq madaniyati, mutolaa san’ati, Brayl yozuvi, ko‘zi ojiz o‘quvchilar, inklyuziv ta’lim, moslashtirish, maxsus pedagogika*

Brayl yozuviga asoslangan o‘quv qo‘llanmani tayyorlashda birinchi navbatda ko‘zi ojiz o‘quvchilar uchun sezgi vositalariga tayanadigan, eslab qolishga yordam beradigan, mustaqil o‘rganishga imkon beradigan uslublarni qo‘llash zarur. Ushbu jarayonda audio va matnli vositalarni uyg‘unlashtirish alohida ahamiyatga ega. Masalan, har bir bo‘limga mos tarzda QR-kod orqali audio fayllar biriktiriladi. Bu orqali o‘quvchi bir vaqtning o‘zida matnni Brayl orqali o‘qib, eshitish orqali ham anglaydi. Bunday yondashuv materialni chuqurroq tushunishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, sahifalarning burchak qismiga joylashtiriladigan taktil belgilar yordamida o‘quvchi bo‘limlar orasida mustaqil harakatlana oladi. Har

bir mavzudan so'ng qisqa mulohaza va savol-javob shaklidagi topshiriqlar joylashtiriladi. Bu o'quvchini faollikka undaydi, o'qiganini tahlil qilishga o'rgatadi.

Nutq madaniyati bo'limida o'quvchilarga turli uslublarda gapirish ko'nikmasini shakllantirish uchun maxsus audio stsenariylar ishlab chiqiladi.

Masalan, rasmiy uslubda nutq, og'zaki bayon qilish, his-tuyg'ularni ifodalash mashqlari kiritiladi. Bu orqali nafaqat matn o'qiladi, balki nutq madaniyatini rivojlantirishga ham erishiladi.

Mutolaa san'atini rivojlantirish uchun multisensorli yondashuv qo'llaniladi. Bu degani, sahifalardagi muayyan hikoyalar, tabiat tasvirlari yoki sahna holatlari tovush effektlari orqali jonlantiriladi, ba'zida hidlar yoki fakturali elementlar orqali tasvir to'liq his etiladi. Bunday yondashuv matnni jonliroq qabul qilishga yordam beradi.

Shuningdek, "Qoralama–boshqacha o'qi" deb nomlanuvchi mashq orqali o'quvchi matnni o'qib, uni yodlab qoladi va so'ng o'z ifodasi bilan qayta hikoya qiladi. Bu mashq nafaqat eslab qolish, balki mustaqil fikr bildirish, soddalik va mantiqiy izchillikni rivojlantiradi.

Ta'lim jarayonida ko'zi ojiz o'quvchilarni ko'radigan o'quvchilar bilan tandemli o'qishga jalb etish ham foydali bo'ladi. Ular birgalikda bir mavzuni muhokama qiladilar, biri matnni o'qiydi, boshqasi uni Brayl orqali kuzatadi. Bu inklyuziv ta'lim tamoyillariga asoslangan ijtimoiy faollikni oshiradi.

Umuman olganda, Brayl yozuvidagi o'quv qo'llanmani yaratishda o'quvchining hissiy, aqliy va sezgirlik qobiliyatlarini uyg'unlashtirgan holatda, nutq va mutolaa madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan amaliy, innovatsion va ijodiy yondashuvlar asosiy o'rin tutadi.

Quyidagi jadvalda "Nutq madaniyati va mutolaa san'ati" o'quv qo'llanmasini Brayl yozuviga o'girish mavzusiga mos ravishda, har bir amaliy misol Brayl yozuvi bilan birga, kreativ va amaliy tarzda yoritib berilgan:

Amaliy faoliyat	Tavsifi (oddiy matn)	Brayl yozuvidagi ko‘rinishi (namuna)
	tuzish. Masalan: “Salom! Qandaysiz?”	
4. Rasmiy so‘zlashuv uslubi	Rasmiy uslubda murojaat va so‘zlashuv madaniyatini Braylda o‘rgatish. Masalan: “Hurmatli o‘qituvchi!”	
5. Adabiy o‘qish kuni	Brayl yozuvida mashhur asarlardan parcha o‘qish va tahlil qilish. Masalan: “Men o‘qishni yaxshi ko‘raman.”	

Eslatma: Brayl yozuvi namunalarida harflar $\cdot$ – $\therefore$ orasida belgilanadi.

Bu misollar real Brayl belgilar asosida yozilgan va Brayl shrifti oʻrnatilgan

qurilmalarda yoki maxsus dasturlarda to'g'ri aks etadi.

XULOSA

“Nutq madaniyati va mutolaa san’ati” o‘quv qo‘llanmasini Brayl yozuviga o‘g‘irish ko‘zi ojiz o‘quvchilar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratish yo‘lida muhim va zaruriy qadam hisoblanadi.

Ushbu jarayon nafaqat matnni fizik jihatdan Brayl shakliga keltirishni, balki mazmunan ham nutq madaniyatining nozik jihatlarini ifodali tarzda yetkazishni talab qiladi. Amaliy faoliyatlar maqollarni o‘rgatish, ifodali mutolaa, dialoglar tuzish, rasmiy uslubdagi nutq namunalarini o‘rganish bularning barchasi o‘quvchilarda savodxonlikni, estetik tafakkurni va ijtimoiy nutq kompetensiyalarini shakllantiradi.

Ko‘zi ojiz o‘quvchilar uchun moslashtirilgan bu qo‘llanma ularning ijtimoiy faolligini oshiribgina qolmay, nutq madaniyatining asoslarini o‘zlashtirish orqali ular jamiyatda to‘laqonli, madaniyatli va faol shaxs bo‘lib shakllanishlariga xizmat qiladi. Shu boisdan, bu yo‘nalishda boshlangan har qanday tashabbus doimiy qo‘llab-quvvatlanishi va amaliyotda keng joriy etilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Jo‘rayev N. Nutq madaniyati asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2018.
2. Rahmonov S. Mutolaa madaniyati va ifodali o‘qish. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
3. Yo‘ldoshev U. Og‘zaki nutq madaniyati. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
4. Karimov B. Pedagogik texnologiyalarda inkluziv ta’lim yondashuvlari. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2021.
5. Mamatqulova G. Ko‘zi ojizlar uchun ta’lim: yondashuv va metodika. – Toshkent: Ma’naviyat, 2022.